

Glimtar av 50-talet

Av Ulf Nilsson

Föreningens medlemsantal utgjordes 1953 av 40 personer. Styrelsen bestod i stort sett under hela 50-talet av dessa:

Ordförande Harald Nilsson, vice ordförande Gunnar Wiberg, sekreterare/skattmästare Ragnar Magnusson, övriga ledamöter Albert Ahlberg, Henrik Holmdahl, Nils Lindström, Erik Severin, Folke Ståhl.

Det var som synes en redan då namnkunnig skara som ledde föreningens verksamhet under en period som kännetecknades av utveckling av och kamp för ortopedins självständighet. Den som drog det tyngsta lasset var säkerligen Ragnar Magnusson. Styrelsens arbete dominerades av de fackliga uppgifterna för vilka Ragnar hade ett stort intresse. Med sitt lättrolliga temperament hävdade han Föreningens ståndpunkter, i skrift som framstående stilist, i tal som orädd och oomkullrunkelig debattör. Kombinationen med Harald Nilsson var särdeles gynnsam och varmt vänskaplig. Harald hade en vidsträckt personkännedom, dels som generalsekreterare i Nordisk Ortopedisk Förening under nästan hela 40-talet, dels som mångårig ledamot i Svenska Läkaresällskapets nämnd. Han kom därför i mycket att verka som en skicklig lobbyist, gärna mellan skäl och vägg, med att övertyga gensträviga personer om det berättigade i Föreningens inriktning.

Med Gunnar Wiberg hade styrelsen sin direktkontakt med universitetsvärlden och ortopedins utveckling inom detta område, en uppgift som Gunnar fullföljde med respekt och lättsam pondus såväl inom som utom föreningen. Av de övriga styrelseledamöterna tror jag man kan säga att de äldre föredro en viss försiktighet i tempot i fråga om förskjutningen från vanförevård till ortopedisk kirurgi. De yngre var däremot, naturligt nog, mer för raska och omedelbara aktioner. Det finns bevarat en vidlyftig korrespondens med sekreteraren under denna tid. Därav framgår ett intensivt engagemang från styrelseledamöternas sida, även om Ragnar ibland fick påminna om svar på redan ställda frågor i stället för att få nya.

En person som inte tillhörde styrelsen, men som ändå kom att ha ett visst inflytande på dess ställningstaganden, var Sten Friberg. Han var ofta tillfrågad i olika ärenden, vilket måhända föreningstekniskt kan te sig anmärkningsvärt. Men Sten hade ju en förvaltningsmässigt central position bland annat som vetenskapligt råd i Medicinalstyrelsen och som rektor för Karolinska institutet. Han hade också omfattande internationella kontakter till exempel i SICOT, där han senare blev president. För en ännu liten förening gjorde styrelsen säkert klokt i att utnyttja dessa rådslag från sidan.

Av den mångfald fackliga ärenden, som behandlades i styrelsen, skall jag här lyfta fram några som är av historiskt intresse men som ibland också har viss aktualitet. Polio var en farsot som fortfarande härjade, den sista polioepidemin inträffade 1954. Ortopederna anlätades som konsulter rörande förlamningstillstånd av epidemisjukhus, av barnavdelningar vid lasaretten etc. Detta innebar på sina håll en rätt omfattande reseverksamhet som honorerades med kronor 2:50 per patient ett för allt. Med anledning av den, även efter dåtida mått, ynkliga ersättningen, höjdes inom styrelsen röster för att denna konsultverksamhet skulle upphöra. Andra menade emellertid att regelbunden ortopedisk närvaro på lasaretten kunde utgöra grund för inrättandet av ortopediska specialavdelningar. Den senare linjen segrade. Efter en lyckosam förhandling i december 1954 fastställdes ett arvode av 1 000 kronor per år, varjämte skulle utgå en prestationsersättning av 10 kronor per undersökt patient samt reseersättning.

Vid ungefär samma tidpunkt diskuterades även den av Läkarförbundet framförhandlade nya lasarettsläkartaxan. Denna väckte styrelsens vrede, eftersom den endast upptog tariffer för kirurger, ingenting nämndes om ortopeder. Enligt uppgift skulle Läkarförbundets VD ha givit kommentaren att

Harald Nilsonne.

Börje Walldius.

Carl Hirsch.

"ortopederna borde vara glada att stå utanför". Någon reell taxefrihet förelåg dock ej och en korrigerande kom så småningom till stånd.

Ragnar Magnusson hade i sin sekreterarfunktion ett tämligen spänt förhållande till Läkarförbundet och SYLF och harmades ej sällan över dessa organisationers ställningstagande i fackliga frågor. Ett typexempel är följande, där Ragnar i och för sig hade en enig styrelse bakom sig. En utredning hade, med Läkarförbundets centralstyrelsens tillstyrkan, föreslagit att sex månaders tjänstgöring i öppen vård skulle ingå som ett obligatoriskt moment i specialistutbildningen. Flera specialistföreningar, bland annat ortopedier, radiologer och patologer, opponerade häftigt mot detta förslag, som uppfattades som införande av tjänsteplikt. Ragnars formulering i remissvaret andas amper ironi: "Den föreslagna anordningen utgör ej ett framsteg för specialistutbildningen". När frågan skulle avgöras på Läkarförbundets fullmäktigemöte våren 1956 var Harald Nilsson utsedd att vara Ortopedföreningens delegat. Om detta hyste Ragnar tvekan och skriver till Harald: "Apropå SYLF har jag vissa betänkligheter mot att Du skall delta som fullmäktig p.g.a. Dina nära relationer till en av gangsterhövdingarna i SYLF". Den suspekta person som åsyftades var jag, då läkarombudsman i SYLF. Emellertid togs förslaget av fullmäktige, ej utan efterdyningar som dock så småningom ebbade ut.

I sitt remissvar 1953 på 1948 års läkarutbildningskommittés betänkande tog styrelsen kraftfullt till orda. (Det hade faktiskt tagit fem år för kommittén att bland annat konstatera att det ej gick att definiera vad som var en "bra läkare"). Styrelsen reagerade mot att ortopedin ej givits självständig ställning som undervisningsämne och att frakturkirurgins plats inom ortopedin ej hade uppmärksamats. Man hyste starka dubier mot förslaget att inrätta professurer i socialmedicin, I det resonemanget lyste vanförevårdens synsätt vackert fram, rehabilitering var en naturlig del av ortopedisk omvårdnad, någon särskild specialist vore obehövlig.

Ortopedföreningens ivriga kämpande för självständig ortopedisk verksamhet väckte så småningom gehör hos statsmakterna. Sälunda uttalade 1954 chefen för inrikesdepartementet, Gunnar Hedlund, "inrättandet av ortopediska avdelningar vid flera av landets centralasarett är ett starkt önskemål". Som ett resultat av 1951 års vanförevårdsutredning, varmt tillstyrkt av Ortopedföreningen, hade i princip beslutats att de ortopediska klinikerna skulle flyttas från vanförestalterna in i de vanliga sjukhusen. Genomförandet av denna nydaning tog dock sin tid. För Norrbackainstitutet i Stockholm dröjde det till 1985. En vacker augustimorgon tågade då hela klinikens personal genom parken in i de nya lokalerna i Karolinska sjukhuset. Den arbetsklädda kolonnen anfördes av en dixieland-orkester som spelade "When the saints go marchin in". Vanförevårdsutredningen hade också föreslagit att Eugeniahemmet, där Harald var chef, och ortopedkliniken i Göteborg, där Erik Severin var chef, skulle bli rikskliniker för spastikervård. Ortopedföreningens styrelse tillstyrkte denna plan, dock med reservation av Ragnar Magnusson, som förordade Eugeniahemmet som ensam centralanstalt. Anledningen till denna reservation är för mig okänd, men jag tror att detta var enda gången som Harald och Ragnar var oense i en viktig sakfråga.

Ett problem som sysselsatte styrelsen flera gånger var frågan om frekvensbegränsning av de öppna mottagningarna. Genomströmningen på dessa hade ju betydelse både för arbets- och inkomstförhållanden. Ragnar hade på grundval av ett stort statistiskt material från flera kliniker i landet funnit att medelbesökstiden per patient var 13,5 minuter. Han föreslog nu 15 minuter som lämplig tidsåtgång varefter styrelsen ingick med krav till Läkarförbundet att endast fyra patientbesök per timme och läkare skulle accepteras.

Striden med, åtminstone en del, allmänkirurger om ortopedins ställning och frakturvårdens placering stod i fokus under hela 50-talet. Den tog sig uttryck i allt från enskilda eller kollektiva övertalningsförsök till mer verbala holmgångar. Ett av kirurgerna ej sällan använt argument var att ortopedier ej var vana att gå upp på natten och därför vore olämpliga för jourdeltagande. Ett annat var förstås att kirurgerna hittills skött frakturvården framgångsrikt, medan ortopederna endast hade ringa erfarenhet

av denna traumagen. Ett ortopediskt huvudargument var att ortopedin var den organspecialitet inom vilken såväl sjukdomar som skador inom rörelseapparaten skulle behandlas. Detta synsätt vann efter hand mark. År 1957 fanns sålunda självständiga ortopediska lasarettssavdelningar i Boden, Borås, Jönköping, Kristianstad, Västerås och Örebro. Icke alla hade frakturerna från början men tillströmningen ökade efter hand. Det är kanske trots allt något överdrivet att beskriva detta övergångsskede med martialiska förtecken, tendensen var ändå tydlig och förloppet mer segslitet än hetlevrat. Harmoniseringen av sambandet mellan ortopeder och kirurger tog sig uttryck i form av att Helge Wulff och Ivar Palmer valdes till hedersledamöter av Svensk Ortopedisk Förening. Motiveringen var i Wulffs fall att han på ett tidigt stadium överlämnat frakturkirurgin från den allmänkirurgiska till den ortopediska kliniken vid Allmänna sjukhuset i Malmö. Palmer hedrades därför att han vid den allmänkirurgiska kliniken vid Södersjukhuset utvecklat en internationellt ryktbar frakturvård!

Mindre ihågkommet är att det ortopediska ämnesområdet hotades även ifrån annat håll, nämligen från reumatologerna. Den initiativrike reumatologprofessorn i Lund, Gunnar Edström, hävdade att degenerativ sjukdom i rygg och leder var att betrakta som en del av det reumatologiska fältet. Artros och spondylos som behandlades konservativt borde ej tillhöra ortopedin. Ett märkvärdigt argument, som Edström använde sig av, var att Sten Friberg och Carl Hirsch såväl nationellt som internationellt hållit föredrag i reumatologiska sällskap om sina undersökningar om lumbal diskdegeneration. Detta tog han till intäkt för att ortopederna själva ville avhända sig den konservativa ortopedin. Det blev Gunnar Wiberg som genomdrev dessa idéer, främst genom fejder som utspelades i fakulteten i Lund.

Ortopedföreningen och dess styrelse intresserade sig även aktivt för sina medarbetande sidogrupper. Vid en sjukgymnastkonflikt 1952, vars innehåll jag ej här går in på, gav ortopederna kraftfullt stöd åt sjukgymnasternas konfliktmål. Bland annat skrev styrelsen direkt till inrikesministern och uppmanade denne att intervensera på lämpligt sätt. Styrelsen stödde även sjukgymnasternas krav på förbättrad och förlängd utbildning. Däremot var man kallsinnig mot sjukgymnastisk forskning inom den ortopediska ramen. Sådan forskning borde förläggas till institutioner för fysiologi.

I Svenska Vanförevårdens Centralkommitté (SVCK) var ortopedföreningens styrelseledamot, Nils Lindström, länge ordförande och Harald Nilsonne ledamot. Via dessa kanaler stöttade Ortopedföreningen ortopediskt inriktade kurser för sjukgymnaster, bandagister och sjuksköterskor. Av särskild vikt får sägas vara den auktorisation för bandagister (ortopedingeniörer) som genomdrevs 1956.

Även om den fackliga verksamheten tog mycket av styrelsens tid och kraft i anspråk åsidosattes inte den vetenskapliga delen. År 1954 erkändes, efter framställan, Svensk Ortopedisk Förening som sektion av Svenska Läkaresällskapet och fick därigenom en egen vetenskaplig plattform. Detta innebar till exempel att ortopedernas vetenskapliga framställningar arrangerades i egna föreningsmöten inom den Medicinska Riksstämmans ram. Alla presentationer publicerades i referatform i tidskriften Nordisk Medicin och nådde på så sätt även läsare utom specialiteten. Det skulle här föra för långt med en utförlig redovisning av de vetenskapliga rapporterna, flertalet finns för övrigt i utförlig form publicerade i 50-talets volymer av Acta Orthopaedica Scandinavica. Som ett allmänt omdöme kan sägas att merparten av ämnesvalen föll inom den klassiska ortopedins ram, dock berördes knappast ortopediska tbc- eller polioproblem, märkvärdigt nog med hänsyn till sjukdomsfrekvensen. Frakturföredrag ökade efter hand. Tidigt ute var till exempel calcaneusfrakturer (Åke Jakobsson), radiusfrakturer (Anders Lidström) och transfixation av diafysfrakturer (Svante Orell). Och så småningom kom collumfrakturerna. Verkliga nyheter kom 1952 - Börje Walldius' presentation av den av honom konstruerade knäendoprosen - och 1956 - Göran Bauers redovisning av sina isotopstudier av skelettets omsättningsförhållanden.

Årsmötena var till en början rätt klubbetonade med ett 30-tal medlemmar närvarande och man kunde hålla till i en mindre lokal på Svenska Läkaresällskapet. Efterföljande middag, alltid med klädsel

smoking, intogs i Spanska rummet på Grand Hotel. Kostnaden för kalaset var med dagens mått häpnadsväckande och Ragnar skriver 1952 "priserna är ju svinaktiga som vanligt". Vad det rörde sig om var en tre-rätters middag med två sorters vin för 35 kronor.

I takt med lasarettavdelningarnas tillkomst växte föreningen och 1958 antecknades ett 70-tal medlemmar närvarande vid årsmötet. Man höll då till några år på Hotell Malmen för att därefter, i anslutning till den Medicinska Riksstämman, förlägga förhandlingarna till Folkets Hus. Den tidigare herrmiddagen byttes ut mot middag med dans för ortopederna och deras fruar. Festen ägde flera gånger rum på Stallmästargården och smoking var fortfarande det naturliga umgängesplagget men inte så länge till.

Som bidragsgivare till denna historik har jag haft den stora förmånen att redan i unga medicinarår ha träffat alla här omnämnda ortopeder. Varje år anordnades nämligen en styrelsemiddag i mitt föräldrarhem. Vid denna var jag arbetande middagsgäst i form av servitör. Harald tyckte om att umgås och älskade i synnerhet umgänget med ortopederna. Styrelsemiddagen var för hans del en av årets höjdpunkter. Harald hade ett i grunden glättigt lynne, som under studieåren bland annat fostrats i Lundaspexens traditioner. Han spred vid dessa bjudningar en rätt spexartad atmosfär kring sig, på prosa i associationsrika vindlingar, i bunden form i nonsensverser med surrealistisk knorr, i historieberättande som faktiskt ofta hade en kärna av autenticitet. Men hade också en märkvärdig förmåga att komma ned på en sakligt stadig fot när så behövdes i dessa kvällsdiskussioner.

I sakfrågorna hade Ragnar en central position på grund av sekreterarskapet. Av styrelseväänner kallades han ofta, skämtsamt, för Arga Ragnar. Gunnar Wiberg skrev en gång inför ett förestående sammanträffande till Ragnar: "det brukar vara trevligt att kverulera med en verklig kännare på området". Javisst hade Ragnar en rik indignationsvolym. Men på dessa middagar var han alltid solig med charmfull och kulturhistorisk konversation och kom som botanist gärna in på sitt favoritämne: Östergötlands flora. Det berättades också en mångfald anekdoter, icke minst av Gunnar Wiberg med göteborgsk touche. Därigenom lärde jag mig mycken personhistoria inom svensk och nordisk ortopedi. Stämningen var alltid hjärtlig, plump eller skabröst tal förekom ej. Jag minns därför den här styrelsegruppen som ett väl sammansvetsat kamratgäng, som under uppsluppna och lätt studentikosa former slog sig lös en kväll från det dagliga arbetets ortopediska engagement. De hade oförställt roligt, tillsammans.

Ulf Nilsson är professor emeritus